

GELENCSÉR JÓZSEF

LUKÁCS LÁSZLÓ: NÉPRAJZI FORGÁCSOK A KÉSEI SZÜRETBŐL

Szent István Király Múzeum Közleményei A (tudományos) sorozat 61. szám.

Székesfehérvár, 2024. 455 oldal.

Tisztelt megjelent Hölgyek és Urak! Köszöntöm Önöket!

Kiemelten is tisztelettel köszöntöm a Lukács családot, Vargha Tamás miniszterhelyettes és dr. Cser-Palkovics András polgármester, valamint Pokrovenszki Krisztián főigazgató urakat.

Nem feledkezem meg Zámoly polgármesteréről és a meghívást elfogadó néprajzosokról, történészekről, levéltárosokról, könyvtárosokról sem!

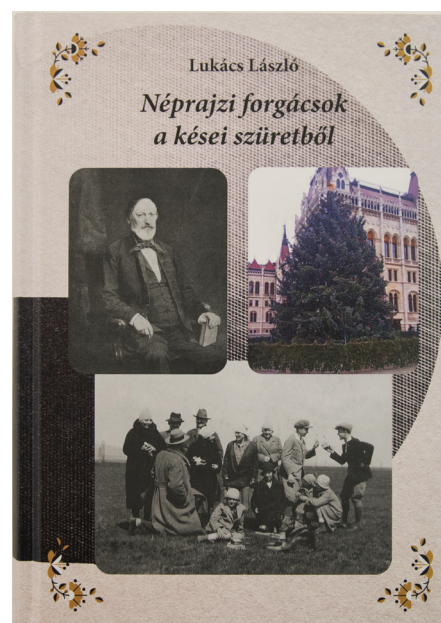
Ambivalens érzéssel tartom kezemben dr. Lukács László egyetemi tanárnak, a kiváló néprajztudósnak most megjelent kötetét. Egyrészt fájdalommal gondolva rá, mert mintegy háromnegyed éve végleg itthagytott bennünket! Másrészt keserédes örömmel, hogy még ez a könyve is megjelent, ráadásul a tőle megszokott színvonalon, kulcsín-
nel és belbeccsel.

A lelkünkben tovább élő szerzőn kívül ezért köszönet illeti dr. Cser-Palkovics András polgármestert, aki szívügyének tekintette, hogy a kiadvány megjelenjen, ezért a kiadó Szent István Király Múzeum részére a fedezetet biztosította, sőt szép bevezető *lectori salutemet* írt. Azután a feleséget, dr. Demeter Zsófia történészt illeti köszönet, aki a mű végső gondozását ellátta, Lukács Lászlónak még a betegágyban is felhangzó instrukciói szerint. Nem feledkezhetünk meg a két fiú, Miklós és Károly besegítéséről sem. Köszönjük dr. Varró Ágnes néprajzosnak, hogy más dolgozókkal együtt a könyv múzeumi ügyeit intézte, és az Alto Nyomdának tevékenységét, Vass Gáborral az élen.

A kiadványnak már a címe elgondolkodtató. Nehogy valakinek képzavar jusson az eszébe, azt Lukács László a bevezetőben zárta ki, megmagyarázva a címválasztást. Többek között azzal, hogy a kései szüret érett szőlősze-
meiből nemes borok, minőségi italok származnak. Vagyis írásai kiérlelték. Azonban a kései szüret kifejezés tragikus módon más tartalmat is nyert. Mégpedig Lukács László utolsó munkáját, szerkesztését, írásainak az olvasó elé helyezését.

A kötet 450 oldalon 35 fejezetből áll, részben kronologikus sorrendet tartva. Abban az értelemben, hogy a bennük szereplő személyek mikor éltek, alkottak; a néprajzi jelenségek mely korhoz kapcsolódtak. Másrészt megfigyelhető egyfajta tematikus csoportosítás is. Végsősoron a fejezetek sokszínűségükkel, különböző tárgyakkal nyerik el az olvasó tetszését. Visszaköszönnek az oldalakról a szerző kedvelt kutatási területei, melyekhez az anyagot legtöbbször nem egy-egy éven, hanem sok esztendőn, némelykor egész életén át gyűjtötte, kiegészítette, pontosította. Néprajzi szempontból teljességre törekvő, kiérlelt, minőségi írások születtek így, a szerző európai horizontjának is köszönhetően. Mindig figyelt a Kárpát-medence magyarságára, a velünk vagy a szomszédunkban élő népekkel való kölcsönhatásra, a keresztény hitre és a legmagasabb szintű tudományos bemutatásra.

Ezen általános jellemzés után nyilvánvaló, hogy a könyvismertetésnek nem lehet funkciója a munka minden részletének, fejezetének bemutatása. Ennek megfelelően csak korlátozott számú tanulmányt, témakört, személyekre, közösségekre emlékeztést, célkitűzést emelhetek ki. Hozzá egy-két érdekességet.

A szerzőt mindig érdekelte nemzetünk legnagyobbjai közé tartozó személyiségek, így egyes irodalmárok, politikusok élete, munkássága, és a nép körében tovább élő híre. Különösen akkor, ha az Székesfehérvár városához vagy Fejér vármegyéhez kapcsolódott. Ennek megfelelően könyve első részében helyezte el ide kapcsolódó írásait, Csokonaitól kezdve Csoóri Sándorig terjedően. Róluk alig ismert vagy feledésbe merült adatokat elevenített fel, egészített ki új ismeretekkel és összefüggésekkel. Itt is, és valamennyi többi fejezetben a legnagyobb pontosságra, teljességre törekedve, meggyőző, szép stílusban. Így a Csokonai családról szóló első fejezet is döntően a korábbi kutatásokat összegzi. Megtudjuk belőle, hogy a költő László nevű nagyapja Győr és Kömlőd után, 1753-tól 1762-ig, haláláig, Alcsúton szolgált református lelkészként. Ott is nyugszik, valahol a templom és a parókia közelében. Székesfehérváron az Oskola utcában, az egykori gimnázium falán emléktábla hirdeti Egyed Antalnak (1779–1862) nevét és tevékenységét. Ő egy módos székesfehérvári bőrkikészítő, azaz tobakos mester fia volt, aki plébános lett. A fény mostanában méltán esett rá, hiszen Vörösmarty Mihály ifjúkori tevékenységét támogatta. Ezt a rövid fejezetet egy terjedelmesebb írás követi. Benne emléktöredékek, különösen azok, melyek Vörösmartyt Fejér vármegyéhez kötik. Egyben azt is megismerjük, hogy a nemesi származású, de már polgár módjára, az irodalmi munkáiból megélő költőnek milyen köze volt a néphagyományok megmentéséhez. Ennek keretében működött közre Erdélyi János korai népköltési gyűjtésének szerkesztésében, kiadásában. Érdekesség az is, hogy a *Szózat* költőjének családja több formában használta a nevét.

A *Petőfi forgácsok* című részben találkozhatunk a jeles költő, Petőfi Sándor székesfehérvári nyomaival, a helyi szóbeli hagyománnyal, és egy állítólagos tárgyi emlékkal. (Az 1842-es évszámú rézpénzt a hagyomány szerint Petrovics Sándor verte a város vastuskójába.) Sokat megtudunk István öccséről is, aki nem költő, hanem gazdálkodási tehetséggel rendelkezett. A Kondoros melletti Csákópuszta gazdatisztje 1863-ban feleségül vette Gaylhoffer Antóniát, de házasságuk gyorsan hajótörést szenvedett. Petőfi István korai halála után az asszony többek között Fehérvárcsurgón lakó nőtestvérét is többször felkereste, hosszabban is időzött nála. A szerző kutatása során egy alkalommal az is kiderült, hogy ő Székesfehérvár egyik mostani kulturális vezetője, Juhász Zsófia rokonságába tartozott. Színes emlékek maradtak róla a családi hagyományban. Sok más mellett szó esik Petőfi Sándornak a népi kultúra egyes tárgyai, eseményei iránti érdeklődéséről. (Női viselet, a vásárok világa, népköltészeti alkotások.)

Tudjuk, hogy Petőfi *Alku* című versét – több más költeménye mellett – országszerte népdalként énekelték. Még ennél is közkedveltebb lett azonban a *Kossuth nóta*, amely népdalunk nemzeti szimbólummá vált. Keletkezéséről, változatairól, szerepéről gyűjtött össze egy szép csokorra valót Lukács professzor úr.

Illyés Gyulának a *Puszták népe* című műve tele van néprajzi tartalommal. Ezek közül egyeseket tovább kutatott, illetve itt részletezett szerzőnk. A két zámolyi születésű költő, író, Csanádi Imre és Csoóri Sándor népszokásokról, népdalokról, népi kultúráról közölt magas színvonalú írásaira is kitért Lukács tanár úr. Több adatközlőjüket maga is jól ismerte. Az általuk is publikált „*Valaki jár kertemben / Fekete galamb képibe...*” kezdetű gyönyörű szerelmi éneket Lukács László is gyakran emlegette.

Weöres Sándornak, a fényes tehetséggel megáldott költőnek a II. világháború után rövid idejű kapcsolata volt a székesfehérvári múzeummal. A valóságnak és a városi legendák részbeni igazságtartalmának szerzőnk járt utána. Lukács Lászlót lenyűgözte a német kultúra, annak teljesítménye és színvonala. Félig tréfásan azt szokta mondani, hogy a németek mindent kutattak, a rájuk jellemző precíz módon összegyűjtöttek és rendszereztek. Ennek jegyében, úgy is, mint egykori Humboldt ösztöndíjas tisztelgett Alexander Humboldt emléke előtt. A 19. században méltán (és magyarosan) írták, hogy Humboldt Sándornak a sokrétű tudományos munkássága egy egész akadémiával ér fel, tucatnyinál is több tudományterületre terjed ki. Lukács László a kivételes személyiség magyar kapcsolatairól írt. Azt is joggal gondoljuk, hogy tőle is tanult.

A szerző a néprajzi munkájához kapcsolódva és azon túlmutatóan, tekintélyes könyvtárral bírt. Természetes tehát, hogy a magyar földhöz és népéhez kapcsolódó 17–20. századi olyan idegennyelvű és magyar kötetekről is írt, melyek az utóbbi időben még a kutatók figyelmét is elkerülték vagy háttérbe szorultak.

Hosszabb-rövidebb fejezetekben szólt a szerző néhány olyan néprajzkutatóról, akikkel kiváló kapcsolatot ápolt. Közülük itt Jan Botik nevét említem meg. A Nyitrai Egyetem néprajzprofesszorának, illetve szlovák családjának kalandos útja az Osztrák-Magyar Monarchiából Bulgáriába, majd repatriálással Csehszlovákiába, illetve Szlovákiába vezetett. A professzor tudományos munkássága kiterjedt a szlovák, a bolgár, a horvát és a magyar etnográfiára. Egy másik kiváló néprajzkutatóról, Kresz Máriáról tudjuk, hogy családjával együtt Kápolnásnyéken, Vörösmarty Mihályék egykori uradalmi ispánlakában élt. Az viszont kevésbé ismert, hogy néprajzi munkássága is itt kezdődött, majd folytatódott. Azt pedig csak sajnálhatjuk, hogy a részéről gondolatként megszületett mezőföldi, Székesfehérvár környéki tájegység a Szentendrei Skanzenban nem valósult meg.

Külön fejezetek születtek a paraszti létet, a hétköznapiakat és az ünnepeket meghatározó, szakrális jelentőséggel is bíró kenyérről és borról. Az előbbinél – széttekintve a hazában – megemlékezett a szerző a kiváló minőségű fehér, magas, rugalmas, főleg búzalisztból készült, terjedelmes nagyságú, kovászolt magyar kenyérről. A 18–19. században különösen Debrecen, Miskolc, Komárom, Rimaszombat háziasszonyai sütöttek kemencéjükben ízletes kenyeret, melyet a helyi piacon is árultak. Velük párhuzamosan dolgoztak a pékek, vagyis a sütők. Székesfehérvár parasztpolgári külvárosaiban még az 1960-as években is szorgoskodtak. Az egykori mesterekre, műhelyükre utal a ma is élő Sütő utca elnevezés, mely már 1484-ben Zsemlyesütő utca formában létezett. A kenyérsütés olyan tudomány volt, melyet minden lánynak ismerni kellett, már a házasságkötés előtt.

A szőlőtermesztés, borkészítés részleteit ezúttal nem a Velencei-tó mellékéről, hanem Mór környékéről ismerhetjük meg. A Komárom vármegyei Neszmély borával rokon mórít 1934-ben a községi főjegyző, nagy bátorsággal, egyenesen a Dunántúl tokajijának titulálta. Azt pedig a csókakőiek mondták, hogy a legjobb móri bor Csókában terem. A fejezetben szó esik többek között a szőlőőrzés szokásairól, a szőlővel, borral összefüggő más gyakorlatról, így a mulatságokról. Nem maradnak ki a szőlőhegyi hajlékok, prэшázak, pincék, illetve építésetük, hiszen Lukács Lászlónak szakmai pályafutása kezdetétől mindezek kutatási törzsterületéhez tartoztak. Egy meghökkenítően szakszerű címmel (*A keresztyényű mestergerendás földmészereket a Dunántúlon*), és annak tartalmával itt szintén bizonyította, hogy kőművesmester édesapjának foglalkozása nyomán gyakorlati ismereteket is szerzett.

Az utóbbi pár évtizedben (az itt jelenlévő Nagy Janka Teodórának és Bognár Szabinának is köszönhetően) újra a kutatások középpontjába került a népi jogélet, másként a jogi néprajz területe. Ennek territóriumára szintén kirándulásokat tett a szerző. Korábban a múzeumi közgyűjteményben őrzött móringlevelek bemutatásával, ezúttal pedig egy 1871-es enyingi, uradalmi szőlőművelési szerződés ismertetésével ajándékozta meg az érdeklődőket.

A világ kereszténységének három nagy ünnepe a karácsony, a húsvét és a pünkösd külön fejezeteket kapott a kötetben. Az ünnepek hatalmas kincsesládából a szerző természetesen csak néhány jelenséget mutat be, bont ki. A karácsonyfáról írott kiváló monográfiája 2015-ben jelent meg. Az adatokat azonban lankadatlan szorgalommal ezután is gyűjtötte. Bizonyítja mindezt az a két fejezet, melyet a mostani kötetbe kibővítve átemelt. Természetesen ezek is a karácsony szimbólumához, ünnepi kellékéhez kapcsolódnak. Áldott húsvét ünnepe pedig a tojás és a locsolás nélkül volt elképzelhetetlen. Mellettük szó esik a szlovák lakosságú falvakban gyakorolt húsvéti korbácsolásról. Az áldott szép pünkösd szokásai közül a zöldághordás néhány példájának bemutatása történik.

Szent István király népe vagyunk, városában élünk. Első uralkodónk emléke azonban német földön is élt. Illusztrálja ezt a bambergi lovas szobra és a köré tapadó hagyomány. Azt, hogy a moldvai csángók között hol, hogyan élt a szent király emléke, megtudjuk egy további fejezetből, részben Lukács László helyszíni gyűjtése nyomán. Viszonylag kevés magyar néprajzkutató foglalkozott a sokoldalú szenttel, Lénárddal. Szerzőnk viszont ezt sem mulasztotta el.

A szerző szülőfaluja, Zámoly a könyv több részében is felbukkan. Ismert muzeológusként, rendszeres publikálóként sem feledkezett meg róla. Ahogy a kötetben székesfehérvári középiskolájának diáktársairól is megemlékezett. Már a könyv tartalomjegyzéke elárulja, az itt megjelent Lackovits Emőke és Hála József etnográfus is bizonyíthatja, hogy Lukács László munkássága kiterjedt a néprajz valamennyi nagy kutatási területére (tárgyi, szellemi, társadalomnéprajz, népi jogélet). A szükséges mértékben érintette a történelmi múltat, a kultúrtörténetet és a szépirodalmat is. A néprajz egészét tanulmányozta. Tudta, hogy a paraszti élet maga volt a teljesség, mely sokoldalú és szorgalmas embereket kívánt. A szerző is ilyen volt a maga területén. Könyvében szükség szerint, az adatok, jelenségek körétől függően, analizált, szintetizált, minősített, definiált. Tudományos tevékenységéből sugárzik az újabb adatok feltárásának törekvése, az alaposság, az igényesség, a részletesség, a pontosság. Széleskörű ismerete révén a felgyűjtött anyagot nagy biztonsággal kezelte.

A szerző egész életére kiterjedő tevékenysége és könyve azt is bizonyítja, hogy a változatosság gyönyörködtet. Vagyis, ahogy századokon át latinul mondták: Varietas delectat. Ennek jegyében javaslok mindenkinek a kötet olvasását!

